

Smjernice za pravedne prevoditeljske ugovore

Proizašle iz „Heksaloga“, koji je CEATL donio 2011. godine, smjernice u nastavku služe za uspostavljanje dobrih praksi u sektoru književnog prevođenja. Te dobre prakse koristit će svima u izdavačkom sektoru – prevoditeljima, izdavačima, izvornim autorima – unapređenjem kakvoće književnih prijevoda. U tu svrhu nužno je stvoriti pravedne uvjete, uravnotežen odnos te dobre materijalne kao i moralne radne uvjete za prevoditelje.

Napomena: Ugovor između prevoditelja i izdavača uvijek se mora sklopiti prije nego što prevoditelj započne s poslom. Ugovor treba biti:

- a) u pismenom obliku
- b) zasnovan na „tipskim“ ugovorima, ako postoje¹, i/ili na standardnim ugovorima o kojima pregovaraju udruženja prevoditelja i udruženja izdavača, tako da pravila na kojima se ti ugovori temelje objema stranama osiguravaju osnovna prava i ograničavaju učinke nerazmjernih ugovornih ovlasti između ugovornih strana
- c) sklopljen nakon pregovora vođenih u dobroj vjeri kojima se nastoje ispuniti točno određene potrebe ugovornih strana u svakom pojedinačnom slučaju.

1. Licenciranje, obveze izdavača

Licenciranje ili prijenos prava ograničava se na točno određenu nakladu i/ili vremenski rok. Ako prevoditelj ne prima tantijeme, razdoblje prijenosa prava traje kraće.

- Prava koja se prenose i uvjeti pod kojima se prenose predmet su dogovora. Ugovorom se ne smije zahtijevati skupni prijenos svih prava i on mora sadržavati pojedinosti o opsegu licencije (u ugovoru se mora izričito spomenuti svako preneseno pravo). Osim toga, ugovor ne smije obuhvaćati prijenos prava na iskorištavanje djela tehnologijama koje još ne postoje ni buduća prava koja bi se mogla naknadno zakonski priznati.
- Opće je pravilo da se na licenciju za uporabu prijevoda trebaju primjenjivati ograničenja i trajanje licencije koju izdavač ima na izvorno djelo. Trajanje ne smije biti dulje od deset godina. Ugovor treba sadržavati klauzulu o povratu prava, na primjer: „Ako se u bilo kojem trenutku prava na djelo vrate autoru izvornika, istodobno će se prava na prijevod automatski vratiti autoru prijevoda.“
- Izdavač je obavezan objaviti djelo u određenom roku, na primjer: „*Izdavač treba objaviti prijevod u roku predviđenom ugovorom, koji ne smije prelaziti dvije godine od predaje rukopisa.*“ (Heksalog, točka 4.)

¹ U nadležnosti građanskog prava „tipski“ ili „imenovani“ ugovor jest ugovor čiji je sadržaj i oblik zakonski uređen i koji ima točno određen naziv, npr. „contrat d'édition“.

2. Moralna prava

Bernskom konvencijom za zaštitu književnih i umjetničkih djela autorima se dodjeljuju neotuđiva moralna prava, od kojih su najvažnija pravo na navođenje i pravo na cjelovitost.

- *Pravo na navođenje*

Pravo prevoditelja da ga se prizna kao autora djela: „*Budući da je autor prijevoda, prevoditelj/ica treba biti izrijekom naveden/a svugdje gdje se navodi autor izvornika.*“ (Heksalog, točka 6.) Ako izdavač licenciju na prijevod proda ili ustupi drugom korisniku, ugovorom o licenciranju korisnik licencije mora se obvezati da će navesti prevoditelja na isti način kao što to čini davatelj licencije.

- *Pravo na cjelovitost*

Ugovorom se mora poštovati prevoditeljevo pravo na cjelovitost djela, što znači da se u djelo neće unijeti nijedna izmjena bez znanja i odobrenja prevoditelja. Prevoditelj ima pravo uložiti prigovor zbog iskrivljenja, sakaćenja i drugih preinaka koje bi naštetile djelu ili profesionalnom ugledu prevoditelja. Prevoditeljevo pravo na cjelovitost treba utvrditi klauzulom kojom se, na primjer, navodi da „izdavač neće unositi izmjene u prijevod bez pristanka prevoditelja“. Ugovorom se stoga mora propisati postupak uređivanja, lektoriranja i korigiranja kojim se poštuje prevoditeljevo zakonsko pravo da bude obaviješten o svim možebitnim promjenama prijevoda i da te promjene odobri i potvrdi.

Prevoditelj će prije objave primiti od izdavača konačni tekst na odobrenje i u dobroj će vjeri ocijeniti unesene izmjene, čime se potiče suradničko uređivanje.

Ako predmet prijevoda zahtijeva pregled stručnjaka za određeno područje, koji u tekst može unijeti znatne promjene i konsolidacije, ugovor mora sadržavati odredbe kojima se osigurava suradnja između prevoditelja i stručnog recenzenta kako bi se poštovala njihove uloge i njihova autorska prava.

3. Honorar

Honorar (osnovna naknada plus tantijeme) je predmet dogovora, pri čemu se u obzir uzimaju svi relevantni čimbenici uključujući duljinu i zahtjevnost prijevoda, iskustvo prevoditelja, pitanje je li prevoditelj inicirao prevoditeljski projekt, očekivanu prodaju knjige (u slučaju bestselera), itd.

- *Osnovna naknada*

„*Naknada za naručeno djelo treba biti odgovarajuća, takva da prevoditelju/ici omogući pristojan život i stvaranje prijevoda visoke književne kvalitete.*“ (Heksalog, točka 2.)

Premda se ugovorom može predvidjeti *viša* naknada u slučaju da izdavač primi potporu, njime se mora osigurati pravedna osnovna naknada čak i ako izdavač ne primi potporu.

- *Tantijeme i sekundarna uporaba*
 „Prevoditelju/ici bit će određen pravedan udio u dobiti koju njegovo/njezino djelo ostvari, bez obzira na oblik u kojemu je objavljeno, počevši od prvog prodanog primjerka.“ (Heksalog, točka 5.)
 Budući da je prevoditelj autor prijevoda, pošteno je i moralno da u odgovarajućem omjeru ima koristi od uspjeha knjige. Tantijeme se isplaćuju od početka prodaje prevoditeljeva djela ili nakon što je zarađena početna naknada, ako se ta naknada smatra predujmom (odnosno nakon što je prodan određen broj primjeraka prijevoda). Međutim, ako se ugovorom predviđa osnovna naknada bez tantijema, dodatne naknade isplaćuju se u slučaju da prodaja dosegne dogovorenu razinu.
 Prevoditelj ima pravo i na udio u dobiti proizašoj iz sekundarne uporabe, na primjer od elektroničkih knjiga, audio-knjiga, knjižnih klubova i slično.
- *Uvjeti plaćanja*
 „Po potpisu ugovora, prevoditelj/ica treba primiti predujam od najmanje trećine ukupne naknade. Ostatak mu/joj treba biti isplaćen najkasnije po predaji prijevoda.“ (Heksalog, točka 3.) Ostatak ugovorom dogovorenog iznosa osnovne naknade isplaćuje se najkasnije 60 dana po predaji prijevoda.
 Ugovori kojima se predviđa da će se posljednji dio iznosa osnovne naknade platiti po objavi neprihvatljivi su. Isplata posljednje rate osnovne naknade mora biti izravno povezana s dovršenjem ili prihvaćanjem prijevoda.
 Ako isplata posljednje rate ovisi o prihvaćanju prijevoda (vidi točku 5. u nastavku), izdavač je dužan potvrditi prihvaćanje prijevoda najkasnije mjesec dana po predaji prijevoda.
- *Od prevoditelja se ne smije zahtijevati besplatan dodatni posao*
 Ako se od prevoditelja očekuje da obavi posao koji nije prevođenje (npr. provede posebna istraživanja, napiše uvod, pojmovnik ili kazalo), taj posao treba jasno specificirati u ugovoru i prevoditelj za njega treba dobiti zasebnu naknadu. Prevoditelj također treba primiti dodatnu naknadu ako se od njega zahtijeva da obavi nepredviđen dodatni posao.
- *Zabrana iskorištavanja djela bez naknade*
 Ugovornim klauzulama ponekad se predviđaju mnogi oblici iskorištavanja dijela prijevoda ili cijelog prijevoda bez plaćanja naknade prevoditelju ako je cilj tog iskorištavanja promicanje ne samo prijevoda i prevoditelja, nego i „izdavačeva posla“. Takva nejasna definicija nije prihvatljiva.

4. Odgovornost/dužnost izvješćivanja

Izdavač je dužan najmanje jednom godišnje obavijestiti prevoditelja o svim načinima uporabe prevoditeljeva djela, i to u detaljnim, transparentnim, redovitim izvješćima o tantijemama, kao

što je navedeno u ugovornoj klauzuli o reviziji. Ta se obveza ne odnosi samo na specificiranje tantijema, nego se primjenjuje čak i kada prevoditelji ne primaju tantijeme, jer imaju pravo biti obaviješteni o načinu iskorištavanja djela i prihodima koji se njime ostvaruju.

5. Prihvaćanje prijevoda

Prijevod je u većini slučajeva naručen posao i jedan je od osnovnih zadataka izdavača utvrditi prevoditeljeve sposobnosti prije narudžbe prijevoda (čitanjem drugih prevoditeljevih prijevoda ili zahtjevom da napravi testni odnosno probni prijevod nekoliko stranica teksta). Zbog toga izdavač ne smije imati mogućnost odbijanja prijevoda ako je prevoditelj ispunio obveze i predao prijevod u skladu s narudžbom (prijevod kojim se poštuju dogovorene specifikacije i koji je po stilu i kakvoći sličan bilo kojem uzorku koji je izdavač prethodno vidio). Ugovorom se ne smije omogućiti izdavaču da samovoljno odbije prijevod zbog toga što je shvatio da je pogriješio pri odabiru izvorne knjige za prijevod ili zbog promjene okolnosti.

Izdavač i prevoditelj dogovaraju se o vremenskom okviru koji omogućuje izradu profesionalna prijevoda. I izdavač i prevoditelj odgovorni su ako predlože ili prihvate prijevod za koji je predviđeno prekratko razdoblje za profesionalno obavljanje posla. Druga je ključna točka, koja je osobito važna za književne prijevode, to da se od prevoditelja ne smije tražiti predaja prijevoda u tranšama kako bi se ubrzao postupak uređivanja. Prevoditelj tek nakon prevođenja cijelog djela može djelu dati konačan oblik, koji je dosljedan i stilski ujednačen. Stoga ako se od prevoditelja zahtijeva da preda prijevod u dijelovima ili ako nakon potpisivanja ugovora izdavač zatraži od prevoditelja da pomakne rok predaje prijevoda na raniji datum, izdavač nema pravo odbiti prijevod zbog poteškoća koje su proizišle iz činjenice da nije bilo dovoljno vremena za dovršenje posla.

Kada se ugovorom predviđa mogućnost odbijanja prijevoda zbog nezadovoljavajuće kakvoće (taj se razlog mora potkrijepiti nepobitnim dokazima), on treba sadržavati i odredbe o postupku prerade odnosno nagodbe, a od prevoditelja se ne smije tražiti da vrati dio naknade koji je primio po potpisivanju ugovora. Osim toga, ugovorom se mora utvrditi razuman rok za prihvaćanje prijevoda (npr. 30 dana) te navesti da se, ako prevoditelj u tom roku ne primi pisanu, dokumentiranu izjavu o odbijanju, smatra da je prijevod prihvaćen.

6. Jamstva izdavaču

Od prevoditelja se nipošto ne smije zahtijevati da jamči kako djelo ne sadržava klevetničke ili uvredljive elemente ili da se njime ne krši nijedan zakon ni privatno ili javno pravo. Kada je riječ o sadržaju knjige, prevoditelj je jedino dužan jamčiti da je osobno preveo djelo, da je prijevod u potpunosti izvoran i da njime ne krši ničija prava intelektualnog vlasništva. Prevoditelj, međutim, može jamčiti izdavaču da u prijevod neće unijeti neprikladan ili uvredljiv sadržaj koji ne postoji u izvornom djelu, a izdavač će zauzvrat poduzeti radnje za pravnu zaštitu

prevoditelja od svih parnica pokrenutih protiv njega ili u kojima se on smatra odgovornim zbog toga što prijevod sadržava neprikladne ili uvredljive elemente.

Poštovanje ovih smjernica važno je, ali ne mora nužno biti primjenjivo na sve ugovore između izdavača i prevoditelja; prevoditelj uvijek mora biti na oprezu i osigurati da je ugovor koji će potpisati pošten sporazum između izdavača i prevoditelja.

Posebna napomena o ugovorima o „autorskom djelu stvorenom u radnom odnosu“

Izdavači sa sjedištem u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) ili u Europi koji žele „uvesti“ inozemne modele ugovora koje smatraju povoljnijima mogli bi doći u iskušenje predložiti prevoditeljima ugovore o „autorskom djelu stvorenom u radnom odnosu“.

U skladu sa Zakonom o autorskim pravima SAD-a, ako je djelo „nastalo u radnom odnosu“, zakonskim autorom i prvotnim vlasnikom autorskog prava smatra se (fizička ili pravna) osoba za koju se to djelo izrađuje, a ne stvarni tvorac djela. U nekim se državama to zove „korporativno autorstvo“. Ugovori o „autorskom djelu stvorenom u radnom odnosu“ u suprotnosti su s načelima Bernske konvencije i s većinom zakona o autorskim pravima u europskim državama, ako već ne sa svim takvim zakonima. Stoga ih treba odlučno odbiti kao i svaku vrstu ugovora „uvezenog“ u bilo koju državu kojim se ne poštuju standardi i zakoni te države. [Pročitajte više.](#)